

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

КЛИМУК Ірина Ярославівна

УДК 371.036:371.044.3

**ПРОБЛЕМА МУЗИЧНОЇ МОДИ В ЕСТЕТИЧНОМУ
ВИХОВАННІ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Київ – 1998

7 (100) (091)
34

00761754 (U)

Дисертацією є рукопис

Робота винонена в Інституті проблем виховання АПН України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник ХЛІБНИКОВА Людмила Олександрівна, Інститут проблем виховання АПН України

Офіційні опоненти: – доктор педагогічних наук, професор РОСТОВСЬКИЙ Олександр Якович, Ніжинський педагогічний інститут ім. М.В.Гоголя, зав. кафедрою музичного виховання

– кандидат педагогічних наук, доцент БРИЛІН Борис Андрійович, Вінницький педагогічний інститут, кафедра теорії і історії музики та гри на народних інструментах

Провідна організація: – Національний університет ім. Тараса Шевченка, кафедра педагогіки, Міністерство освіти України, м. Київ.

Захист відбудеться "27" лютого 1998 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.32.02 в Інституті педагогіки АПН України (252151, м. Київ-151, Повітрофлотський пр-т, 53).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій частині Інституту педагогіки АПН України (252151, м. Київ-151, Повітрофлотський пр-т, 53).

Автореферат розісланий "26" січня 1998 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

Легкий М.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна соціокультурна ситуація характеризується активним впровадженням еталонів масової культури, поширенням шоу-бізнесу, формуванням суспільства споживання по типу «мода». Зростає роль засобів масової комунікації, які є провідником модного, сучасного, але далеко не завжди високохудожнього, морального. Поряд з цим відбувається зміщення центру традиційного педагогічного впливу родини і школи до юнацьких угруповань, моди, молодіжної субкультури, які стихійно спрямовують соціалізацію старшокласників.

Вплив музичної моди на естетичну свідомість особистості зростає в юнацькому віці, коли, за свідченням соціологів, психологів, естетиків та педагогів, інтерес до музичного мистецтва стає пріоритетним (О.Я. Бурліна, О.Н. Дем'янчук, Н.І. Лисіна, І.К. Матюша, Т.В. Морозова, Р.А. Тельчарова, Л.М. Філатова та ін.).

Аналіз наукової літератури показав широкий діапазон думок, що стосуються функцій, стилістики, психофізіологічного впливу, сприймання і цінностей нових масових жанрів ХХ століття. Для розв'язання проблеми дослідження важливими вважаємо наукові праці Л.Н. Алексєєвої, В.І. Дряпки, Д.Б. Житомирського, В.І. Зака, І.Д. Земзаре, О.С. Козлова, В.Дж. Конен, І.А. Куликової, С.Н. Крушенька, Л.П. Новицької, І.В. Орлової, Г.І. Панкевич, Л.Б. Переверзева, І.Г. Салтанович, А.Н. Сохора, М.В. Суценка, Т.В. Чередниченко, Ю.Є. Юцевича. І хоча в цих дослідженнях не міститься конкретної концепції взаємодії моди та музично-естетичної діяльності, у них, і це дуже важливо, відзначені механізми популярності естрадної музики й особливості її впливу на молодіжну аудиторію.

У зв'язку з цим одним з найважливіших педагогічних завдань стає формування у школярів ціннісних орієнтацій у галузі мистецтва. Актуальність проблеми вбачається в тому, що художня значимість класичної спадщини загальноновизнана, але по відношенню до нових масових жанрів ХХ століття система естетичних критеріїв не склалася й дотепер.

Результати педагогічних досліджень свідчать про те, що в юнацькому середовищі провідна форма музично-естетичної діяльності – сприймання – розвивається не в процесі слухання класики, фольклору, а внаслідок прилучення до модного, престижного, популярного. Вплив моди на внутрішній світ і ціннісні орієнтації учнів в музиці відзначають І.С. Кон, Л.М. Кузнецова, А.М. Махмудова, О.Ю. Новикова, В.А. Петровський та ін.

Дослідження Е.Б. Абдулліна, Е.Є. Алексєєва, Г.В. Арязмової, Ю.Б. Алієва, В.К. Белобородової, З.І. Білоусової, Г.Л. Головинського, Т.В. Губченко, Л.Г. Коваль, О.Г. Костюка, Т.В. Кузнецової, В.Г. Мозгота, С.Г. Мацояна, С.Н. Никитюка, Л.П. Печко, Г.І. Ратгауза, В.П. Реви, О.Я. Ростовського, О.М. Тор-

шилової, Л.О. Хлбникової становлять інтерес для даної роботи як основа формування естетичного ставлення старшокласників до явищ моди і популярної музики.

На доцільність використання в музично-педагогічній роботі творів сучасної естрадної музики вказують С.Б. Барило, Б.А. Брилін, Ф.Г. Болгарський, В.Г. Бутенко, Н.М. Гришанович, Ю.С. Гуров, Н.В. Коваленко, І.П. Мільто, В.І. Петрушин, Т.П. Плєсніна, О.П. Рудницька, М.Д. Саркітов та ін.

Актуальність проблеми зростає у зв'язку з завершенням вивчення предмета «Музика» у старших класах, а також тими труднощами, які виникають у вчителів щодо питань естетичного виховання школярів засобами популярної музики. Головним протиріччям, що обумовлює вибір теми дисертації, є невідповідність між стихійним впливом музичної моди на естетичну свідомість старшокласників і відсутністю педагогічного керівництва процесом формування в учнів естетичного ставлення до модних музичних явищ.

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами.

Робота розвиває ідеї концепції естетичного виховання школярів Д.Б. Кабалєвського, що відображені в діючих програмах з музики в Україні, Білорусі, Росії.

Об'єкт дослідження — процес естетичного виховання старшокласників засобами музичного мистецтва.

Предмет дослідження — сприймання музики популярних жанрів.

Мета дослідження — формування естетичного ставлення старшокласників до музичної моди.

Відповідно до цього визначені такі завдання:

— вивчити природу, основні риси, особливості функціонування моди у суспільстві;

— виявити специфіку сприймання модних музичних творів в учнів старшого шкільного віку;

— обґрунтувати й експериментально перевірити методику розвитку естетичного сприймання музики популярних жанрів у старшокласників.

В основу дослідження покладена **гіпотеза**: вплив музичної моди на особистість старшокласника може стати педагогічно керованим за умови, якщо процес музично-естетичного виховання буде спрямований на формування свідомого ставлення до моди на основі аксіологічного підходу до музики популярних жанрів.

Методологічна і теоретична основа дослідження — філософське вчення про сутність мистецтва як специфічної форми суспільної свідомості, про роль мистецтва у вихованні особистості. Концепції: художнього виховання (Д.Б. Кабалєвський, Б.М. Неменський), психології мистецтва (Л.С. Виготський) і

психології емоцій (Б.І. Додонов), інтонаційна теорія музики (Б.В. Асаф'єв, В.В. Медушевський), теорія екстраполяції (Дж. Брунер). Сучасні дані філософії, соціології, психології, естетики, мистецтвознавства і музикознавства з питань, пов'язаних із специфікою юнацького віку, феноменом моди, аксиологічною теорією і методикою музичного виховання.

У ході дослідження були використані такі **методи**: аналіз наукових джерел, вивчення матеріалів теле- і радіопередач, програм дискотек, спостереження, анкетування, тест-концерти, інтерв'ювання учнів і їхніх батьків; педагогічний експеримент; письмові роботи у вигляді творів і есе; методи: незакінчених пропозицій, експертних оцінок.

Наукова новизна здобутих результатів.

У дисертації науково обґрунтовано використання молодіжної музики в естетичному вихованні старшокласників; сформульовані принципи відбору музичних творів популярних жанрів; визначені рівні емоційно-естетичної інформативності популярної музики, а також рівні естетичного ставлення старшокласників до музичної моди; виділені і класифіковані критерії і порогови сприймання популярної музики; запропоновані педагогічні підходи до аналізу популярної музики.

Практична значимість результатів дослідження полягає у розробці методичних рекомендацій з сприймання старшокласниками музики популярних жанрів. Теоретичні положення та методика аналізу популярної музики можуть бути застосовані: у позакласній і позашкільній роботі з музично-естетичного виховання юнацтва; у підготовці лекцій для слухачів курсів підвищення кваліфікації вчителів і педпрацівників; при розробці спецкурсів, окремих тем у рамках спецкурсів, практикумів, факультативів з «Музики», «Світової художньої культури», «Основ естетики і мистецтвознавства», «Музичного мистецтва».

Особистий внесок здобувача.

Робота написана самостійно. На основі аналізу теоретичного матеріалу, результатів педагогічного експерименту визначено поняття "музична мода", розроблена та апробована методика розвитку естетичного сприймання музики популярних жанрів у старшокласників.

Апробація роботи. Основні результати дисертації доповідалися і обговорювалися на Всесоюзному семінарі молодих вчених (Москва, 1988), Всесоюзному науково-практичному семінарі «Морально-естетичне виховання молоді засобами мистецтва» (Чернігів, 1990), на Республіканському психолого-педагогічному семінарі (Херсон, 1991), на Всесоюзній науково-методичній конференції (Запоріжжя, 1991), на Міжнародній конференції з естетичного виховання молоді (Херсон, 1991), на Міжнародній науково-практичній конференції (Мінськ, 1996), а також на засіданнях кафедри музики і наукових

конференціях Глухівського педагогічного інституту (1985 - 1988), на засіданнях лабораторії естетичного виховання НДІ педагогіки УРСР (1987 - 1991), на щорічних науково-методичних конференціях Могильовського державного університету ім. А. Кулешова (1988 - 1997). Автор виступала з повідомленнями перед учителями музики загальноосвітніх шкіл м. Глухова і м. Могильова. Окремі положення, методика художньо-педагогічного аналізу творів популярних жанрів, результати і висновки дослідження відбиті в опублікованому методичному посібнику для вчителів музики загальноосвітніх шкіл і студентів музично-педагогічних факультетів педінститутів.

Розроблені науково-методичні прийоми, методи, підходи апробовані в курсі факультативних занять "Музичне мистецтво" у СШ № 23 м. Могильова і Могильовському обласному ліцеї при МДУ ім. А. Кулешова, а також лягли в основу спецкурсу для студентів педагогічного факультету з додатковою спеціальністю «Музика» і лекційно-практичного курсу для слухачів Могильовського обласного інституту удосконалення вчителів.

На захист виносяться:

1. Розроблені критерії естетичного сприймання модної музики старшокласниками.
2. Шляхи формування естетичного ставлення учнів до модних музичних явищ, які полягають: в інформаційно-аналітичному забезпеченні змісту факультатива; в організації естетичного сприймання музики популярних жанрів.

Публікації.

За темою дисертації опубліковано: навчальний посібник для студентів і вчителів музики, статті в науково-методичному збірнику і в шеститомному виданні матеріалів конференції, а також матеріали двох доповідей і тези трьох виступів на республіканських і міжнародних конференціях.

Структура й обсяг дисертації.

Робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і 10 додатків на 30 сторінках. Текст викладено на 155 сторінках машинопису, є 2 таблиці, 1 рисунок; бібліографія включає 218 назв.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання дослідження, наукову новизну одержаних результатів, практичну значимість роботи, наведено дані про апробацію результатів.

У першому розділі "Соціальні, естетичні і художні форми прояву моди" висвітлюються теоретичні основи дослідження феномена моди: основні наукові інтерпретації її виникнення і функціонування, механізми впливу на суспільство і людину, тенденції прояву в музичному мистецтві. Культурологічний і

музикознавчий аспекти аналізованого явища пов'язуються зі сферою легкої музики, а педагогічний — з особливостями сприймання музики популярних жанрів.

Аналіз наукової літератури показує, що мода — це складний універсальний феномен, що поширюється на всі галузі суспільної практики. Вона має свою історію і віхи розвитку, тобто еволюціонує як частина матеріальної і естетичної культури людства.

Як підфункціональна система мода вивчається у філософії, соціології, соціальній і віковій психології, психофізіології, естетиці. Наукові дослідження феномена моди висвітлюють різноманітні підходи до його сутності, природи виникнення. Такі вчені, як Г.А. Ашин, Є.Я. Басін, Р.В. Захаржевська, Д.К. Канаєва, Д.М. Кантор, В.М. Краснов, В.А. Крючкова, Т.Б. Любимова, В.Т. Лисовський, В.П. Мотяшов, Б.Ф. Поршнев, В.К. Скатерщиков, В.І. Толстих, Н.Т. Фролова, Г.Г. Шубін розглядають специфіку сприймання моди, її вплив на поведінку, мотиваційне ядро людини і ціннісні орієнтації, а також порушують питання про можливість регулювання модних процесів і керівництва модою.

Основні інтерпретації генезису моди — «естетична», «соціально-психологічна», «прогресистська», «антропологічна», «еротична» — розкривають окремі риси і функції моди, проте жодна з них не в змозі претендувати на комплексний підхід до даного явища. В зв'язку з цим особливу значимість набуває «символічна» інтерпретація моди, тобто остання розглядається як система регулювання соціального життя, а речі, предмети і явища нематеріальної сфери виступають символами людських відносин.

Як категорія, що поширюється на галузь культури і мистецтва, мода впливає також на гуманітарну, наукову сфери, ідеологію, масову та індивідуальну естетичну свідомість. Наприклад, Б.Д. Паригін, Ю.В. Перов, А.В. Петров, А.Г. Харчев, Н.А. Южанин відзначають соціальну обумовленість формування художніх оцінок у мистецтві за допомогою механізму моди.

Виховний потенціал музичної моди пов'язаний з її великими комунікативними, психофізіологічними і естетичними можливостями. Для старшокласників вона постає і регулятором взаємовідносин, і засобом самоствердження. Як показало дослідження, учні нерідко ототожнюють моду з естетичними еталонами, а модні явища — із зразками високого мистецтва, підміняючи, таким чином, художню комунікацію ілюзорним споживанням.

Педагогічний аспект проблеми моди вбачається також у тому, що опанування молоддю культурним фондом може іноді відбуватися тільки на рівні моди, тобто естетичний зміст творів мистецтва не стає індивідуально значимим, інтеріоризованим внаслідок поверхневого або псевдоестетичного характеру сприймання.

У музичній сфері мода виявляє себе формою відновлення світовідчування. Як виразник усереднених смаків вона функціонує у найдемократичіших жанрах музики (в основному, естрадного напрямку), що інтонаційно відображують соціально-емоційний образ епохи, типові почуття і настрої. Отже, вивчення історії розвитку молодіжної музики в контексті соціокультурних процесів ХХ століття також є однією з теоретичних основ дослідження. У дисертації розглядаються провідні тенденції і закономірності виникнення сучасних музичних стилів, обґрунтовується правомірність вживання поняття «молодіжна музика» і «поп-музика» як близьких за змістом (що стосується музичних інтересів досліджених старшокласників).

Естетичне ставлення до музичної моди неможливо розглядати поза сприйняттям учнями модних музичних явищ. Діагностика особливостей сприйняття музики популярних жанрів у старшокласників здійснювалася за допомогою трьох критеріїв: 1) розуміння слухачем семантичних значень засобів виразності (як типових для популярної класики і сучасної музики, так і специфічних); 2) стиле-слуховий аналіз популярної музики; 3) зміст естетичних суджень про модну музику.

У результаті ранжування визначилися три рівні естетичного ставлення старших школярів до музичної моди — низький, середній і відносно високий.

Учні з **низьким** рівнем (30,4%) характеризуються невисоким рівнем культури та інтелектуальним потенціалом, «нерозбірливістю» в галузі популярної музики, відсутністю критичності до низькопробних зразків і «емоційною глухотою» — до академічного мистецтва. Водночас ставлення до моди носить безпосередній характер. Його особливість — підвищена емоційність, стихійність, неусвідомленість у виборі популярної музики. Ця група учнів відрізняється крайньою наївністю та емоційною вразливістю. Естетичне ставлення до модних музичних явищ має дорефлексивний, конкретно-почуттєвий характер.

Середньому рівню (56,5%) відповідають старшокласники з більш високим рівнем розвитку, самоаналізом. У цієї групи слухачів спостерігається розмаїття музичних смаків. Це любителі рок- і поп-музики середнього і високого рівня емоційно-естетичної інформативності, що цікавляться також творчістю бардів, народною і класичною музикою (в основному, популярними зразками). Характер даного рівня має культурно-нормативну основу, естетичне ставлення можна визначити як емоційно-раціональне, усвідомлене.

Відносно високим рівнем (13,1%) володіють, здебільшого, ті юнаки і дівчата, що здобули початкову музичну освіту. Вони достатньо самокритичні і мають власні судження, намагаються знати більше про музику різних жанрів, стилів, епох, мають ушлюблені твори академічної музики, фольклору, джазу, спроможні знаходити цінне і відгукуватися на емоційність музики різноманітних напрямків,

прагнуть до розвитку своєї естетичної і емоційної культури, надають перевагу рок-і поп-музиці високої якості, джазу, популярній класиці. Даний рівень передбачає чітку орієнтацію на норми та еталони музичної культури, її сприймання має глибоко усвідомлений, особистісний характер. Адекватне ставлення до музичної моди виражається в тому, що учні переконані в біфункціональності цього феномена: його можливостях бути провідником як конформістського, так і творчого підходу до музичного мистецтва.

У ході констатуючого експерименту були виявлені особливості сприймання популярної музики в старшокласників. Вони пов'язані: а) із вибором музики, якій надається перевага (орієнтація на моду – 96 %; ідентифікація з кумирами як наслідок психофізіологічних показників юнацького віку – 84%; тяжіння до кітч-і ліричної поп-музики — через нерозвиненість музично-естетичної свідомості або бажання розслабитися – 69,4%, протест за допомогою рока – 2,6%, що демонструє провідні установки молодіжної субкультури: гедоністичну (розважальність) і ескапістську (відхід від реальності); б) з порогами сприймання модної музики (позаестетичним, псевдоестетичним, передестетичним і естетичним); в) із способами комунікації (престижне споживання, комітатне слухання, кітч-сприймання, фрагментарне сприймання або естетичне сприймання).

Проведене дослідження дозволило дати визначення музичної моди як семіотичної системи зі своїми знаково-символічними функціями і механізмами. *Музична мода* — це стихійно-спрямований спосіб стандартизації естетичної свідомості людини; короткочасна норма престижно-статусного освоєння музики. Можна виділити її провідні функції: комунікативну, ціннісно-орієнтаційну, пізнавальну, перетворювальну і естетичну, а також класифікувати сферу прояву моди: 1) *музичні твори* (які належать до сучасних течій і популярних жанрів минулого); 2) *музичні стилі* (які, в основному, стосуються естрадної музики ХХ століття, а також класичної західноєвропейської культури демократичного характеру, міського і сільського фольклору різних національних походжень, почасти — відомих творів культового мистецтва); 3) *способи музикування* (сприймання музики в процесі слухання, танців, виконання, ін.); 4) *символи і знаки музичної моди* (імідж виконавців, наслідування молодіжним стилям з використанням характерних атрибутів належності, що включають засоби консервації і відтворення музики).

У висновках до першого розділу обґрунтовується доцільність використання величезної зацікавленості старшокласників зразками молодіжної музики та в цілому — масово-демократичними жанрами в педагогічній роботі.

В другому розділі «Естетичне виховання старшокласників засобами музики популярних жанрів» розкривається процес формування естетичного ставлення до музичної моди у старшокласників; обґрунтовується методика розвитку музичного

сприймання як механізму формування естетичного ставлення до модних музичних явищ. Естетичне ставлення до модної музики розуміється в контексті встановлення зв'язку «Я — Твір» з позицій його естетичного оцінювання як початку творчої художньої активності особистості. При цьому оціночне ставлення також має свої умовні градації, що включають оцінку-сприймання, оцінку-смак, оцінку-ідеал (Арзямова Г.В., Ратгауз Г.І., Торшилова О.М.). Так, оціночне ставлення (що реалізується як емоційний, інтелектуальний і вольовий акти свідомості) до модних музичних явищ у роботі розглядається як серія операцій. У першу чергу учням слід опанувати опорними знаннями про сучасну музику (стилі, жанри, виконавці), що сприяє ціннісному орієнтуванню в «звуковому середовищі» сьогодення.

Поряд із цим необхідно зміщення провідних (зафіксованих нами) установок на сприймання музичних творів – гедоністичної, престижно-символічної, компенсаторної, які формуються в учнів у процесі слухання легкожанрової музики. Головним при цьому має бути спрямованість на естетичне сприймання, яка являє готовність слухача до «зчитування» емоційно-естетичної інформативності твору, тобто готовності, насамперед, слухового досвіду й індивідуального тезаурусу старшокласника. Важливо також урахувувати чинник впливу педагогічно організованої установки на розуміння емоційно-образного, художнього, естетичного, текстового та інших змістів твору.

У ході формуючого експерименту були виявлені і апробовані оптимальні шляхи формування естетичного ставлення старшокласників до модних музичних явищ. Один з них пов'язаний з інформаційно-аналітичним забезпеченням школярів знаннями з естетики та філософії (матеріали про феномен моди, його основні функції, механізми впливу на суспільство та особистість, прояви у культурі, мистецтві і, зокрема, у музиці); мистецтвознавства і культурології (інформація про нову соціальну категорію – “молодь” та її субкультуру, знайомство з основними стилями, течіями молодіжної музики, її лідерами, естетико-філософськими доктринами, введення понять “масова культура”, “кітч”, “новаторство”, “соціокультурна ситуація”, “смак”, “сприймання” та ін.); музикознавства (нові популярні жанри ХХ століття, “шлягер”, естрадна музика, джаз, поп- і рок-культура, т.п.).

У вітчизняній науці популярна музика малодосліджене явище. Вона поки не має достатнього музикознавчого обґрунтування. Цим пояснюються труднощі її використання в педагогічній роботі. Мода в музиці швидкоплинна, а інтонаційний комплекс поп-музики настільки великий і різноплановий, що це нерідко ускладнює розуміння змісту. Змішування, здавалося б, несумісних інтонаційних коренів різного регіонального, національного і часового походження, жанрових основ, принципів формо- і звукотворення, вокалізації істотно впливає на сприймання модних зразків. Тому в оволодінні сучасною музичною культурою

надзвичайно важливим є інформаційне підкріплення знань старшокласників у сфері нових жанрів ХХ століття.

Другий шлях більш трудомісткий і тривалий за протягом. Проте саме він дає максимально високі результати. Цей шлях пов'язаний з розвитком естетичного сприймання музики популярних жанрів, у процесі якого збагачується "інтонаційний словник" учнів в галузі популярної музики, набуваються навички аналізу зразків поп- і рок-культури.

На *першому етапі* експерименту збагачувався тезаурус старшокласників, який включає відомості про функції моди, інформацію про специфіку побутування молодіжної субкультури. Ставилося завдання розширити їх знання з музики демократичних жанрів. Уточнювалися естетичні позиції і ціннісні орієнтації учнів у музичній культурі і, особливо, у модних напрямках. Формувалося естетичне ставлення до моди як соціально-психологічного явища, розроблялася перспектива подальших занять з урахуванням даних ранжування контрольної та експериментальної груп.

На *другому етапі* формувалося ставлення до музичної моди і створювалися психологічні установки в школярів, що дозволяли усвідомлено розглядати будь-які модні новації в музичному мистецтві.

На *третьому етапі* продовжувалася методична робота з організації сприймання музичних прикладів різноманітних жанрів. Розвивалася здатність учнів до самостійної інтерпретації здобутих знань, навичок і умінь. На цьому етапі прослуховувалися твори усіх епох, стилів і напрямків різного художнього рівня. Основне завдання — розуміння художньо-концептуального змісту будь-якого зразка модної музики, виявлення його естетичної цінності. Естетичне ставлення учнів до моди в музиці формувалося в процесі заглиблення сприймання, заснованого на художньо-педагогічному аналізі популярної музики.

Крім того, вся популярна музика умовно була поділена на ряд рівнів емоційно-естетичної інформативності. Під терміном «*емоційно-естетична інформативність*» (ЕЕІ) розуміється ступінь емоційно-почуттєвої насиченості музичного твору, його здатність розвивати і збагачувати емоційну сферу старшокласників, а також повнота реалізації комунікативної функції, що дає можливість слухачам діставати художньо-естетичне враження від музики, насолоджуватися нею, переживати високі почуття та емоції.

До *високого рівня* ЕЕІ можна віднести «серйозно-легку» музику (С.С. Прокоф'єв), так звану «популярну класику» (композиторську музику різних епох і напрямків).

Середній рівень ЕЕІ складають кращі твори популярних жанрів ХХ століття, які вважаються зразковими, класичними прикладами певного музичного стилю: високохудожні твори рок-музики і джазу; пісні й інструментальні п'єси

професійних композиторів, що працюють у сфері естрадної музики, а також такі явища естради, як шансон, стародавні романси, пісні військових років, популярні твори радянських композиторів, «театр пісні» А. Пугачової, Й. Кобзона тощо.

Всю так звану «культурну індустрію» — зразки комерційної поп-музики, деякі течії рока невисокого художнього рівня або антиестетичних за своєю сутністю, а також музику диско, що викликає найнижчі показники коефіцієнта варіативності енергії акустичного потоку кори головного мозку (Л. П. Новицька) через стереотипність ритмічних і мелодичних структур, ми вважаємо за доцільне віднести до *низького рівня ЕЕІ*.

Оскільки «популярна культура» (А. Н. Сохор) становить достатньо велику різностильову галузь музики неоднакового художнього рівня, певні труднощі виникають у виборі матеріалу для слухання. У зв'язку з цим в дослідженні сформульовані десять основних принципів відбору творів популярної музики:

1. Твір знаходиться в руслі загальномузичних та естетичних цінностей.
2. Принцип доступності з урахуванням специфіки сприймання музичного матеріалу.
3. Наявність у творі інваріантних емоцій, що дозволяють учням при аналізі спиратися на інтуїтивні уявлення про структуру емоції, її прояви в житті і мистецтві.
4. Враховується комунікативна спрямованість популярної музики, яскрава образність, інтонаційне забарвлення.
5. Твір відноситься до лірики, найбільш близької світовідчуттю і слуховому досвіду старшокласників.
6. У творі простежуються жанрові, стилістичні чи інтонаційно-мовні зв'язки з іншими прошарками музичної культури, або можна знайти аналогію поміж зразків масово-демократичних жанрів.
7. Вибираються ті приклади сучасної музики, на які поширюється позначення «музичний твір».
8. Використовується еталонна музика високого і середнього рівнів ЕЕІ, у педагогічних цілях (для порівняння) аналізуються твори низького рівня ЕЕІ.
9. Відбір в області «молодіжної музики» спирається на думку експертів, а також співвідноситься зі списком творів з «Поп-архіву» (уклад. Д. Ухов) та довідником «Поп-лексікон» А. Троїцького.
10. Потрапляння твору в хіт-паради використовується як один з його естетичних критеріїв.

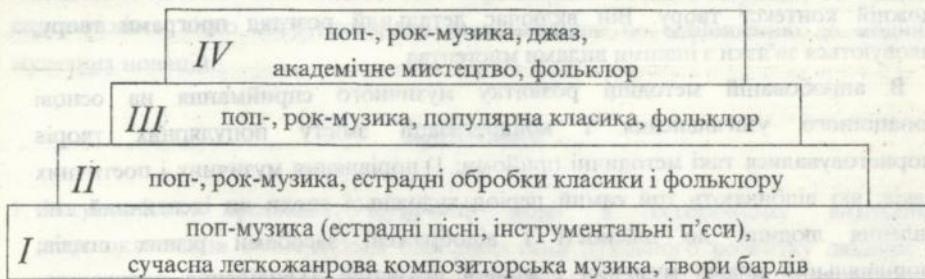
Педагогічний експеримент проводився в умовах факультативу з музичного мистецтва. Він був обраний як ефективна форма роботи зі старшокласниками, у ході якої здійснюється професійне педагогічне керівництво процесом сприймання популярної музики.

В експериментальній роботі використовувався широкий спектр традиційних і специфічних методів: метод міжпредметних зв'язків, метод історичної ретроспективи, метод заглиблення в соціокультурну ситуацію, метод художньо-педагогічного спілкування (О. Я. Ростовський). А також ігрові методи (за С. А. Шмаковим), що відносяться до двох видів: інтелектуально-творчі ігри

(сюжетно-інтелектуальні; пізнавальні) і соціальні ігри (творчі; сюжетно-рольові; ділові). Кожна з ігор була націлена на розвиток конкретних форм прояву естетичного ставлення учнів до музичної моди. На першому етапі формуючого експерименту ставлення учнів до модних явищ у житті і музиці переводили з емоційно-почуттєвого рівня в оціночний; на другому етапі формувалася оціночний апарат слухачів; на третьому — ставилося завдання розвитку музично-естетичного смаку.

У процесі дослідження були розроблені та апробовані деякі види ігрової діяльності, які ми класифікували на чотири групи: 1) ігри пізнавального типу; 2) розвиваючого типу; 3) формуючого типу; 4) виховного типу.

На заключному етапі процесу сприймання музики використовувався художньо-педагогічний аналіз, що припускав інтонаційне і жанрово-стилістичне освоєння емоційно-естетичного прошарку твору. Інтонаційний досвід старшокласників включає вміння розпізнавати різні типи інтонацій (мелодичні, ритмічні, пластичні, рухові та ін.) на основі власного життєвого досвіду, особистих уявлень про емоції і почуття, «закодованих» у художньому тексті. Процес актуалізації інтонаційного досвіду багатоетапний, стадійний. В експерименті він мав чотири стадії «вибудовування інтонаційних арок» у популярній музиці з урахуванням складності музичної мови використаних стилів і жанрів:

Спираючись на теорію екстраполяції Дж. Брунера, була розроблена методика аналізу музичних творів для дослідження зразків поп- і рок-культури. Схема художньо-педагогічного аналізу музичних творів у своїй основі містить ключові позиції, що об'єднують принципово важливі сторони характеристики змісту, форми, а також жанрових, стилістичних та інших сторін музичної тканини, у тому числі висвітлення соціокультурної ситуації, що склалася до моменту написання твору.

Матеріалом аналізу була музика ліричного плану, тому що в ліриці переживання стає самостійним об'єктом спостереження. Для виявлення сфери ліричних почуттів як різновиду естетичних була взята класифікація психологічних станів, що характеризують «ліричне» (за Б.І. Додоновим). Три з десяти емотивних інтоном, описаних Н.В. Віттом, були визначені як компоненти інтонаційних

структур ліричного почуття, що дозволило з достатньою точністю проводити аналіз емоцій, виражених інтонаційними засобами. Це — інтонеми ніжності, суму і радості.

Художнє моделювання певних емоцій в музиці популярних жанрів у роботі розглядалося як етап формування навиків для виявлення подібних емоцій і почуттів у класичному і народному мистецтві. Це дозволило старшокласникам перейти від порівняння зразків психологічних станів до пошуку поп-інтонацій у музиці різних стилів і часів. Для виявлення та аналізу типової емоції було запропоновано декілька *підходів*.

Перший складався із створення «портрету емоції» через викриття її фізіологічних проявів (дихання, рух, тип оповідання, ін.) та перекладу їх на тудожню мову. Сутність *другого* підходу полягала в тому, щоб у процесі виявлення «інтонаційних арок» була можливість знайти зв'язок з популярними творами минулих епох або інших художніх течій. Змістом *третього* підходу до аналізу емоційно-естетичного прошарку твору були інтонаційні узагальнення, генералізація музичних образів. Жанрові паралелі склали наступний, *четвертий* підхід. Ще один із підходів, *п'ятий*, був введений для збагачення стилістичних асоціацій в учнів з метою вільного орієнтування в сучасній музиці, яка застосовує стилізацію як художній прийом. *Шостим* підходом вважаємо метод заглиблення в художній контекст твору. Він вклучає детальний розгляд програми твору, враховуються зв'язки з іншими видами мистецтва.

В апробованій методиці розвитку музичного сприймання на основі інтонаційного узагальнення і конкретизації змісту популярних творів використовувалися такі методичні прийоми: 1) порівняння музичних і поетичних зразків, які відбивають той самий період художньої епохи чи ідентичний тип ставлення людини до дійсності і відображені засобами різних стилів; 2) порівняльний аналіз музичної і мовної інтонації; 3) виділення популярних інтонацій, що типізують жанрові або стильові ознаки; 4) інтонаційно-пластичні узагальнення; 5) графічне зображення типів інтонаційно-виражених емоційних станів і відповідних їм типів емоційно-дихальних рухів; 6) виявлення естетики виконавчого плану; 7) зіставлення двох прикладів з різних шарів музичної культури; 8) аналіз і розуміння музичної мови нових масових жанрів ХХ століття; 9) порівняльний аналіз класичного або фольклорного оригіналу з його обробкою; 10) зіставлення музичних творів, що відбивають єдину світоглядну проблему; 11) виявлення взаємозв'язку різних видів музичного мистецтва: впливу на рок- і поп-музику фольклору різноманітних національних коренів, джазу і серйозної музики — з одного боку, а з іншого — зустрічний вплив нових жанрів ХХ століття на академічне мистецтво.

Як показали результати дослідження, використання відповідної методики розвитку музичного сприймання призводить до підвищення якісного рівня сприймання популярної музики в старшокласників і, як наслідок, зміни у них естетичного ставлення до музичної моди. Істотно змінилася картина в експериментальній групі після проведення формуючого експерименту. Показники низького рівня зменшилися з 30,4% до 13,1%, а середнього — виростили з 56,5% до 65,1%. Група учнів з відносно високим рівнем у кількісному відношенні зберегла баланс: 13,1%/13,1%. Поряд з цим була зафіксована поява нової групи старшокласників з високим рівнем естетичного ставлення до модних музичних явищ (8,7%). Основні ознаки: гарна орієнтація в музичній культурі, знання історії виникнення і розвитку нових масових жанрів ХХ століття, а також основних представників і їхньої творчості, уміння здійснювати стиле-слуховий аналіз музики, яка звучить, давати естетичну оцінку популярним творам, правильно розподіляти їх відповідно до класифікації рівнів ЕЕІ. Учні високого рівня відрізняє здатність до творчої уяви, багатого асоціювання. Вони демонструють достатньо розвинутий естетичний смак і художню інтуїцію, вміють виявляти естетичний та інтонаційно-образний зміст популярних творів. У цих старшокласників сформована система ціннісних орієнтацій, де пріоритетним виступає аксіологічний підхід до сприймання модної музики, а також спроможність чітко обґрунтовувати свою позицію по відношенню до модних музичних новацій.

ВИСНОВКИ

1. Актуальність проблеми музичної моди в естетичному вихованні старшокласників визначається особливостями духовного розвитку людини в сучасному соціокультурному просторі. Мода — один з чинників соціалізації молоді, вплив якого не можна недооцінювати. Популярна музика складає звукове середовище, що стихійно діє на внутрішній світ школярів. Педагогічний аспект проблеми полягає у подоланні протиріч між прагненням юнаків і дівчат мати модні символи та освоєнням їхніх ціннісних значень.
2. Керівництво процесом формування естетичного ставлення до музичної моди припускає педагогічну корекцію — використання комплексу виховних впливів, прийомів, підходів і методів, спрямованих на становлення особистісних позицій, розвиток естетичного смаку учнів, уміння орієнтуватися в потоці сучасної естрадної музики. Основними методичними підходами були: розкодування емоційного змісту через викриття інтонаційно-пластичних рухів, типів дихання, сповідання; відбудовування «інтонаційних арок» у творах різних епох і

- художніх течій; інтонаційні узагальнення, жанрові аналогії, активізація стилістичних асоціацій, заглиблення в художній контекст популярної музики.
- Знання механізмів функціонування моди як соціально-психологічного і естетичного явища, особливостей її побутування в музиці і впливу на індивідуальну самосвідомість школярів створює передумови прогнозування їх потреб в галузі популярної музики.
  - Результати експериментальної роботи показали, що музичне сприймання старшокласників може мати різний якісний рівень. Визначені пороги сприймання і способи комунікації відбивають специфіку розуміння учнями змісту модних творів, які носять частіше поверхневий, позахудожній, фрагментарний або псевдохудожній характер. Це обумовлено особливостями контактів з музикою в повсякденному житті і домінуючими установками на розважальність, які нав'язуються масовою культурою.
  - Апробована в ході дослідження методика дозволяє підвищити рівень музичного сприймання в старшокласників, збагатити зміст факультативних занять. Особливо ефективними в роботі з учнями виявилися ігрові методи, які надають можливість моделювати життєві ситуації, ідентифікувати себе з лідерами, кумирами, популярними виконавцями, музикантами, котрі є символами музичної моди. Матеріали дисертаційної роботи можуть знайти застосування в лекційних заняттях з методики музичного виховання, при проведенні спецкурсів і факультативів («Основи музичної культури», «Світова художня культура», «Основи естетики і мистецтвознавства», «Музичне мистецтво»), в організації дозвілля молоді.
  - Вивчення питань естетичного виховання старшокласників засобами популярної музики не вичерпується даним дослідженням і може бути продовжене в різних напрямках. Зважаючи на те, що масові жанри ХХ століття міцно ввійшли в музичну культуру і формують слуховий досвід сучасних тінейджерів, нагальними завданнями стають розробка факультативного курсу «Молодіжна музика» та підготовка кваліфікованих фахівців, учителів, які могли б вільно орієнтуватися в сучасних жанрах і стилях поп-музики, розкривати її виховний потенціал. Особливий інтерес становить дослідження феномена кітчю і пов'язаного з ним кітч-сприймання.

Основні результати і положення дослідження відображені в таких публікаціях автора:

- Восприятие музыки популярных жанров учащимися старшего школьного возраста // Учебное пособие: Книга для студентов и учителей музыки. — Могилев, 1995. — 100 с. (в соавторстве с Климуком Л.Я.).

2. З досвіду проведення факультативних занять з музичного мистецтва // Музика в школі. Вип. 11. Упор. Хлебникова Л.О. — Київ: Муз. Україна, 1987. — С. 31 - 34.
3. Социально-психологические аспекты моды в музыкально-эстетическом воспитании старшекласников // Формирование эстетического отношения к искусству. В 6 т. (Редкол. И.А. Зязюн и др.). Отв. ред. и сост. В.Г. Бутенко. — М.: АПН СССР, 1991. — Т. 5: Формирование эстетического отношения к искусству у учащихся старшего школьного возраста. — С. 99 - 102.
4. Восприятие учащимися феномена моды и возможности педагогического влияния на него // Материалы психолого-педагогического семинара: «Вопросы научной и профессионально-педагогической подготовки учителя». — Херсон, 1991. — С. 248 - 249.
5. Формирование эстетического отношения старшекласников к музыкальной моде // Материалы исследований молодых ученых, аспирантов, соискателей и студентов. — Могилев, 1997. — С. 79-82.
6. К вопросу о музыкально-эстетическом воспитании старшекласников // Сб. тезисов научн. семинара молодых ученых: «Совершенствование эстетического воспитания в стране». — М., 1988. — С. 115 - 116.
7. Тенденції сучасної соціокультурної ситуації у змісті факультативних занять з музичного мистецтва // Тезиси Всесоюзної науково-методическої конференції 13 - 15 лютого 1991 г.: «Соціально-педагогічні проблеми виховання дітей і учасейся молоді». — Запоріжжя, 1991. — С. 110.
8. Мода и молодежь: тенденция самоутверждения // Тезисы докладов и выступлений Международной научно-практической конференции 6 - 7 февраля 1996 г.: Современная молодежь в аспекте социальных, психолого-педагогических и правовых проблем. — Минск, 1996. — С. 124 - 125.

Климук І.Я. Проблема музичної моди в естетичному вихованні старшокласників. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 — Теорія та історія педагогіки. — Інститут педагогіки АПН України, Київ, 1998.

У дослідженні науково обґрунтовано використання музики популярних жанрів в педагогічному процесі. Виявлено методи естетичного виховання старшокласників засобами популярної музики на факультативних заняттях. Процес формування естетичного ставлення до музичної моди розглядається у контексті розвитку музичного сприймання учнів.

Теоретичні положення та методика аналізу популярної музики знайшли застосування у розробці факультативу з музики для загальноосвітньої школи, використані в програмі спецкурсу для студентів і лекціях для слухачів інститутів вдосконалення вчителів.

Ключові слова: мода, молодіжна музика, естетичне ставлення до музичної моди, сприймання музики популярних жанрів, художньо-педагогічний аналіз популярної музики.

Аннотация

Климук И.Я. Проблема музыкальной моды в эстетическом воспитании старшекласников. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 — Теория и история педагогики. — Институт педагогики АПН Украины, Киев, 1998.

В исследовании научно обосновано использование музыки популярных жанров в педагогической работе. Выявлены методы эстетического воспитания старшекласников средствами популярной музыки на факультативных занятиях. Процесс формирования эстетического отношения к музыкальной моде рассматривается в контексте развития музыкального восприятия учащихся.

Теоретические положения и методика анализа популярной музыки нашли применение в разработке факультатива по музыке для общеобразовательной школы, использованы в программе спецкурса для студентов, лекциях для слушателей институтов усовершенствования учителей.

Ключевые слова: мода, молодежная музыка, эстетическое отношение к музыкальной моде, восприятие музыки популярных жанров, художественно-педагогический анализ популярной музыки.

12575, 230A
TONM

Annotation

Klymuk I.Y. The Problem of Music Fashion in Upper Schoolchildren Aesthetic Education. — Manuscript.

Candidate's Degree Dissertation in speciality 13.00.01 — Theory and History of Pedagogics. — Institute of Pedagogics of the Academy of Pedagogical Sciences, Ukraine, Kyiv, 1998.

The research gives a scientific basis of the use of the popular genre music in education. The methods of using popular music in the aesthetic development of upper schoolchildren at optional courses are obtained. The process of developing aesthetic attitude to music fashion is regarded in the context of developing children's music perception.

Theoretical points and methods of the popular music analysis were used in developing optional courses in Music for secondary schools, the curriculum of special course for students, lectures for teachers taking refresher in the Teachers' Institutes of Advanced Training.

Key words: fashion, music for young people, aesthetic attitude to music fashion, perception of popular genre music, art and pedagogical analysis of popular music.

АВ 39.264

ЦЕР

МИСТ